

MARIA KAZIMIERA STANISZEWSKA
UNIwersytet Jagielloński

REDDITE, QUAE SUNT CAESARIS, CAESARI.
DEKORACJE OKOLICZNOŚCIOWE
W SPISKICH KOŚCIOŁACH W LISTOPADZIE 1772 ROKU

„Pozwolę sobie uczynić wzmiankę o symbolach użytych w kościołach w tym dniu wielkiej ceremonii...” – rozpoczyna swój list do nadzupana Jana Csákyego, administratora zjednoczonego Spiszu, ksiądz Jan Nepomucen Kirschner¹. Omówienie obchodów oficjalnego przejęcia w 1772 r. starostwa spiskiego przez przedstawicieli Królestwa Węgier (pozostającego w unii personalnej z Cesarstwem), czyli uroczystości, które rozpoczęły się na ziemiach polskich, a – nim dobiegły końca – odbywały się już poza granicami Rzeczypospolitej, wydaje się szczególnie kuszące w kontekście opraw artystycznych świąt i uroczystości związanych z Polską². Głównym celem niniejszego artykułu jest wstępne przedstawienie niewystępującego dotychczas w literaturze przedmiotu i dotyczącego tych ceremonii zespołu dokumentów przechowywanych w wiedeńskim Haus-, Hof- und Staatsarchiv i zasygnalizowanie problematyki z nim związanej³.

Leżący na historycznym pograniczu Polski i Węgier Spisz przez stulecia był terenem zmagania między tymi państwami. Nie uprościł tej sytuacji zawarty w 1412 r. przez Zygmunta Luksemburskiego i Władysława Jagiełłę traktat, w myśl którego król węgierski i niemiecki, w zamian za wsparcie finansowe na wojnę o Dalmację, przekazał Koronie (jako zabezpieczenie pożyczki) szereg enklaw na obszarze węgierskiego komitatu spiskiego: tak zwane dominium podoliniecko-lubowelskie i trzynaście miast saskich (Lubicę, Poprad, Spiską Sobotę, Spiską Nową Wieś, Wierzbów, Twarożną, Matejowce, Ruskinowce, Spiskie Włochy, Spiskie Podgrodzie, Wielką, Straże i Spiską Białą). Spisz, wcześniej już zróżnicowany etnicznie i religijnie, dzięki szybkiemu utworzeniu starostwa na obszarze zastawu, zyskał podwójną administrację państwową, co wpływało istotnie na późniejsze dzieje całego regionu (na przykład na rozwój reformacji na tym obszarze)⁴.

Mimo zabiegów dyplomatycznych i protestów strona węgierska nigdy nie wykupiła tego obszaru, dla Korony i potem Rzeczypospolitej był on też przez większość czasu na tyle atrakcyjny gospodarczo i poli-

¹ „Cum Sua Excellentia nuper mentionem facere dignaretur de Symbolis tam in Ecclesia Igloviensi, quam etiam Lubloviensi in die illa magnae Solennitatis productis eadem praesentibus referre praesummo”, por. Österreichisches Staatsarchiv - Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wiedeń [dalej cyt.: OeStA–HHStA], FA Csaky, sygn. 197 Comissionalia (Fasz. 146, Nr. 27/1) [dalej cyt.: 197 C (27/1)], s. 1.

² Artykuł jest poszerzoną wersją referatu wygłoszonego na sesji *Oprawa artystyczna świąt i uroczystości w Polsce i z Polską związanych do roku 1939*, zorganizowanej w 2018 r. w Krakowie przez Instytut Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego i Komitet Nauk o Sztuce PAN.

³ Kwerenda w wiedeńskim archiwum była możliwa dzięki otrzymanemu w 2017 r. stypendium Fundacji Lanckorońskich.

⁴ S. Grodziski, *Z dziejów zastawu spiskiego uwag kilka*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego”, t. 4, 1999, s. 67–68; J. Kurtyka, *Starostwo spiskie (1412–1769/70)*, [w:] *Terra Scepusiensis. Stan badań nad dziejami Spiszu*, red. R. Gładkiewicz, M. Homza, M. Pułaski, M. Slivka, Levoča–Wrocław 2003, s. 511–512; M. Gotkiewicz, *Reformacja i kontrreformacja na Spiszu*, „Nasza Przeszość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce”, t. 7, 1958, s. 74–76, 79–81, 92; T.M. Trajdos, *Reformacja i kontrreformacja na Spiszu*, [w:] *Terra Scepusiensis...*, s. 477–480, 483–485.

tycznie, by postulować przedawnienie długu – dobitnie wyraził to starosta Stanisław Herakliusz Lubomirski w traktacie *Informacja potrzebna bardzo Rzeczypospolitej o prawie własnym i dziedzicznym, które ma Rzeczpospolita do Spisza i części ziemie węgierskiej* z 1671 r.⁵ Już jednak za rządów jego syna, Teodora Konstantego, zaczęła następować stopniowa marginalizacja tenuty, przypieczętowana jej utratą w czasach Kazimierza Poniatowskiego, podkomorzego koronnego i brata Stanisława Augusta, który administrował starostwem od 24 grudnia 1764 r.⁶ Niewiele później wiedeńska rada państwowa znalazła dogodny pretekst do zajęcia Spiszu w postaci obrony granic przed szerzącą się od początku 1768 r. w Turcji epidemią dżumy, która mogła przeniknąć do Rzeczypospolitej. Miał ją zahamować obejmujący także 13 miast spiskich kordon sanitarny, planowany od marca tego roku⁷. Co znamienne, budynki stacji kwarantanny oznaczone miały być według rady państwowej (i wbrew postulatam węgierskiej rady namiestniczej) orłami cesarskimi, aby – jak miał to określić jeden z radców stanu – „Tatar nawet wiedział, iż tutaj zaczyna się cesarska granica”⁸. Równocześnie na Spisz docierały oddziały konfederatów barskich, domagających się od miejscowej ludności wysokich kontrybucji. Wiosną 1769 r. pod Granastowem na północnym wschodzie Spiszu rozegrała się bitwa konfederatów z wojskami rosyjskimi. W kwietniu 1769 r. z rozkazu Marii Teresy wojska węgierskie skierowały się do miast starostwa: 10 maja wkroczyły do Lubicy i Spiskiej Białej, dziewięć dni później – do Nowej Wsi, a następnie do Włoch i Podgrodzia. Najpóźniej, w czerwcu, zajęły Sobotę i Podoliniec⁹.

Na protesty strony polskiej urzędnicy cesarscy odpowiadali stwierdzeniami o prawach do zajętego obszaru. Wobec aneksji Stanisław August skierował do Wiednia list, a jego brat bez rezultatów sprzeciwiał się włączeniu Spiszu do Węgier¹⁰. Jeszcze w 1769 r. upoważniony przez króla generał Andrzej Mokronowski bezskutecznie „dał do zrozumienia dworowi wiedeńskiemu, że Warszawa przyjmie jakąś mniej lub bardziej symboliczną sumę wykupu”¹¹. Oferta ta została zignorowana, a w czerwcu 1770 r. kordon sanitarny został rozciągnięty na południowe części starostw nowotarskiego, sądeckiego i czorsztyńskiego. W dniach 15 i 16 września 1772 r. dekretem cesarskiej kancelarii nadwornej starostwo spiskie wcielone zostało do Węgier, zaś pozostałe trzy – do Austrii. W listopadzie przedstawiciele stanów i miast dawnej tenuty spiskiej złożyli przysięgi wierności nadżupanowi Janowi Csákyemu de Keresztseg w Spiskiej Nowej Wsi i Starej Lubowli, co ostatecznie położyło kres starostwu¹². Wcielenie tego terytorium do Królestwa Węgierskiego potwierdził podpisany w Warszawie we wrześniu 1773 r. traktat rozbiorowy¹³.

Wybór tych dwóch miast, leżących u stóp starościańskiego zamku Starej Lubowli oraz istotnej dla gospodarki starostwa górniczej Spiskiej Nowej Wsi¹⁴, nie był przypadkowy. Doskonale wyrażał on, jak w istocie niejednorodny był pozostający przez 360 lat pod władzą Korony (potem Rzeczypospolitej) obszar starostwa. Okolice Podolinca, Gniazd i Lubowli, kolonizowane po 1257 r. przez Kunegundę, żonę Bolesława Wstydliwego, lub podległych jej rycerzy, traktowane były przez jakiś czas jako część dominium sądeckiego, od około 1300 r. stanowiły własność kolejno Görgeyów i Drughetów, a od 1342 r. podlegały bezpośrednio królowi węgierskiemu¹⁵. Trzyście miast stanowiło z kolei część wspólnoty 24 miejscowości, których początki sięgają kolonizacji Spiszu przez osadników saskich w 2. połowie XIII w. Na mocy wcześniejszego przywileju Stefana V ich mieszkańcy mieli własne

⁵ J. Radziszewska, *Studia spiskie*, Katowice 1985 (Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, t. 685), s. 100–101; M. Marcinowska, *Lubomirscy. Starostowie sądecki i spiscy*, Nowy Sącz 1998, s. 51; Kurtyka, *op. cit.*, s. 506–508, 511; *Stanisława Herakliusza Lubomirskiego mowy sejmowe z 1670 i 1673 roku oraz Informacja potrzebna bardzo Rzeczypospolitej 1671 o prawie własnym i dziedzicznym, które ma Rzeczpospolita do Spisza i części ziemie węgierskiej, przeciwko pretensjom Cesarza JM, tudzież jako wiele Rzeczypospolitej należy na utrzymaniu tego kraju*, oprac. K. Przyboś, Kraków 2010 (Staropolska Myśl Polityczna, t. 2), s. 16–24.

⁶ Radziszewska, *op. cit.*, s. 123–124; Marcinowska, *op. cit.*, s. 70–72.

⁷ A. Divéky, *Dzieje przyłączenia miast spiskich do Węgier w roku 1770*, Zamość 1921, s. 6–8.

⁸ *Ibidem*, s. 15.

⁹ *Ibidem*, s. 19–20.

¹⁰ Jakkolwiek historycy nie są zgodni, co Kazimierz Poniatowski wiedział na temat planów objęcia Spiszu kordonem, to okupacja tego obszaru, uniemożliwiająca rozprzestrzenianie się konfederacji, była na rękę królowi i jego bratu. O poufnym porozumieniu starosty z dworem wiedeńskim wspominali m.in. Adorján Divéky i Zofia Zielińska, por. Divéky, *op. cit.*, s. 18–20; Z. Zielińska, *Poniatowski Kazimierz*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 27, red. E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1983, s. 448–449.

¹¹ Grodziski, *op. cit.*, s. 79.

¹² Divéky, *op. cit.*, s. 42–44; Kurtyka, *op. cit.*, s. 532.

¹³ Divéky, *op. cit.*, s. 74.

¹⁴ Radziszewska, *op. cit.*, s. 97; Kurtyka, *op. cit.*, s. 514.

¹⁵ Kurtyka, *op. cit.*, s. 494–495, 498–499. Kwestia jeszcze wcześniejszej (np. w czasach Bolesława Krzywoustego czy Leszka Białego) przynależności tego obszaru do Polski pozostaje przedmiotem dyskusji badaczy historii regionu, por. R. Grzesik, *Małżeństwo Judyty, córki Bolesława Krzywoustego z Kolomanem, czyli o utracie Spisza przez Polskę*, „Z minulości Spiša”, t. 7–8, 1999–2000, s. 15–27; H. Ruciński, *Dzieje polityczne Spiszu do końca XV wieku*, [w:] *Terra Scepusiensis...*, s. 276–277.

sądownictwo, wybierali spośród siebie komesa, otrzymali prawo prezenty plebanów w swych miastach i szereg innych uprawnień. Po 1412 r., ze względu na swoją specyficzną przynależność administracyjną, korzystali zarówno z przywilejów nadawanych przez węgierskich, jak i polskich władców, co sprzyjało ich bogaceniu się. Odmienne statusy poszczególnych części starostwa obrazować może przebieg reformacji na tym terenie (w dominium lubowelskim od końca XVI w. prowadzono intensywne akcje rekatołicyzacyjne, natomiast luteranie w miastach saskich przez sporą część okresu nowożytnego cieszyli się swobodą wyznania)¹⁶.

Ostatni rozdział dziejów starostwa spiskiego, obejmujący także samą ceremonię przyłączenia starostwa do Węgier, rzadko podlegał szczegółowym badaniom. Jednym z głównych opracowań pozostaje wydana w 1921 r. książka wspomnianego wyżej Adorjána Divékyego. Niewiele dłuższy fragment poświęca tym uroczystościom cytowany przez niego Frigyes Sváby, który opublikował w 1895 r. pracę poświęconą historii zastawu (*A Lengyelországban elzálogosított XIII. szepesi város története*)¹⁷. Praca ta nie zawiera niestety przypisów ani szczegółowej bibliografii, autor musiał opierać się na źródłach, ale jest niemal pewne, że innych niż dokumenty omawiane w niniejszym artykule.

Uroczysta przysięga wszystkich stanów w Spiskiej Nowej Wsi odbyła się 5 listopada 1772 r. Jak podają Divéky i Sváby, trzy dni wcześniej do miasta przybył wyznaczony nadzupan Jan Csáky de Keresztseg z żoną i córką, a w kolejnych dniach – przyszły administrator Paweł Tiszta, radca dworu Józef Török de Sendrő (*administrator provinciae reincorporatae*) oraz żupan Franciszek Jancsó. Do miasta dotarły też stacjonujące w Lewoczy oddziały piechoty pod komendą Forgácha¹⁸. Podczas uroczystości obecni byli górnicy w odświętnych strojach, przedstawiciele cechów oraz duchowni wszystkich wyznań. Okrzykiem „Vivat Maria Teresia” towarzyszyła muzyka orkiestry górniczej, dźwięk kościelnych dzwonów i salwy. Proboszczowie z trzynastu miast ustawili się przy wejściu do kościoła farnego pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny, wkrótce też do wnętrza skierował się cały korowód gości i mieszkańców. Na nadzupana Csákyego czekał „podobny do tronu fotel”¹⁹. Mszy przewodniczył kanonik Spiskiej Kapituły, proboszcz Matejowiec i Spiskich Włoch, Ludwik Franciszek van der Driesch. Csáky odczytał rozkaz królowej, przywracający Węgrom trzynaście miast, a następnie przyjął przysięgę wierności mieszkańców i wygłosił mowę. Po *Te Deum* tłum skierował się w stronę ratusza, przed którym wartę sprawował oddział Forgácha. Według Svábyego, inkorporację miast świętowano do rana ucztami i tańcami²⁰.

Cztery dni później, 9 listopada, przedstawiciele Królestwa Węgierskiego wyruszyli na zamek w Lubowli, a 10 listopada w kościele św. Mikołaja w Starej Lubowli przyjęli hołd trzech miast dominium. Treść przysięgi miała według Svábyego zostać przetłumaczona na język polski. Podobnie jak w Nowej Wsi, w Starej Lubowli po uroczystości złożenia hołdu świętowano, odbyć miał się też – jak twierdzi węgierski historyk – pokaz sztucznych ogni²¹.

Informacje zawarte w zespole dokumentów z wiedeńskiego archiwum mogą z powodzeniem uzupełnić tę stosunkowo szczegółową relację o nieznanie wcześniej elementy²². Cytowany na początku artykułu list (sygn. 27/1; il. 1) Jana Nepomucena Kirschnera pochodzi z 15 listopada 1772 r. Autor był proboszczem w Żakowcach (Zakocz), leżących w dominium zamku spiskiego, w dobrach rodu Csákych²³. Zgodnie z zapowiedzią wyrażoną we wstępie Kirschner przechodzi do opisu. Dekoracje w kościele w Spiskiej Nowej Wsi wyglądały następująco: pośrodku nastawy ołtarzowej („in medio superficiei Arae”) przedstawiona została korona Królestwa Węgierskiego z berłem i inskrypcją „Teraz wszystko dobrze”. W jej stronę skierowane były „promienie” biegnące od stron lekcji i ewangelii, autor listu nie precyzuje niestety, czy ich przeciwległe końce były przymocowane do bocznych partii retabulum, ścian prezbiterium lub czy w ogóle wykraczały poza łuk tęczy. Na tych (zapewne) banderolach wypisane były cytaty biblijne, od północy z Ewangelii według św. Mateusza: „Red[d]ite, quae sunt Caesaris, Caesari” („Oddajcie więc, co jest Cesarzowskiemu, Cesarzowi”, Mt 22,21), od południa z Psalmu 84(85),12: „Veritas de terra orta est, et iustitia de Caelo prospexit”

¹⁶ Grodziski, *op. cit.*, s. 70; Kurtyka, *op. cit.*, s. 490, 505, 511; Trajdos, *op. cit.*, s. 477, 479–480, 482–485.

¹⁷ F. Sváby, *A Lengyelországban elzálogosított XIII. szepesi város története*, Lőcse 1895, s. 284–286.

¹⁸ *Ibidem*, s. 284; Divéky, *op. cit.*, s. 44.

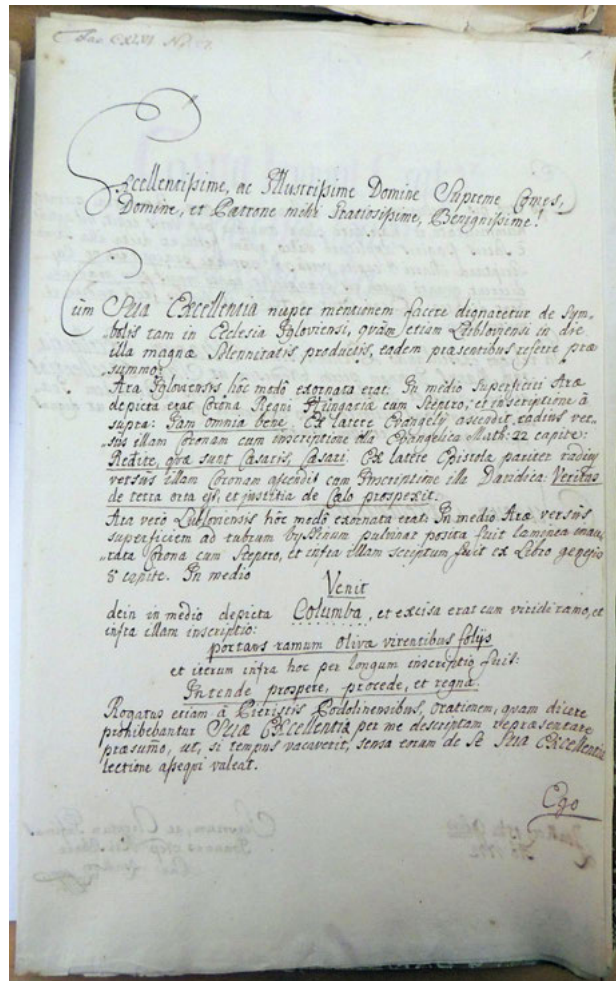
¹⁹ Sváby, *op. cit.*, s. 285.

²⁰ *Ibidem*, s. 285–286.

²¹ *Ibidem*, s. 286; Divéky, *op. cit.*, s. 44.

²² OeStA–HHStA, sygn. 197 C (26/1–4); sygn. 197 C (27/1–5).

²³ *Ibidem*, sygn. 197 C (27/1), s. 1–2; *Súpis pamiatok na Slovensku*, t. 3, red. A. Güntherová, Bratislava 1969, s. 483.



1. List ks. Jana Nepomucena Kirschnera do nadzupana Jana Csákyego z 15 listopada 1772 r., Österreichisches Staatsarchiv - Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wiedeń, FA Csaky, sygn. 197 Comissionalia (Fasz. 146, Nr. 27/1).
Fot. M.K. Staniszevska

(„Prawda wyrosła z ziemi, a sprawiedliwość z nieba spojrziała”)²⁴. Opis Kirschnera jest dość oszczędny, nie wspomina o technikach, materiale czy wymiarach elementów dekoracyjnych. Dodatkową trudność w odтворzeniu wyglądu dekoracji i przebiegu uroczystości sprawia fakt, że kościół parafialny w Spišskej Novej Wsi (il. 2), którego prezbiterium przebudowano w latach 1771–1772, został w końcu XIX w. znacznie przekształcony podczas prowadzonej pod kierunkiem Imrego Steindla regotycyzacji, obejmującej między innymi przebudowę wieży i usunięcie nowożytnego wyposażenia, w tym ołtarza głównego z 1707 r.²⁵ Protokół wizytacji biskupa Józefa Bélika z 1832 r. wskazuje jedynie, że figurze wniebowziętej Matki Boskiej towarzyszyły w nastawie snycerskie przedstawienia Trójcy Świętej, aniołów, świętych Piotra i Pawła, Jana Chrzciciela i Szczepana oraz – co istotne – królów węgierskich Stefana i Władysława²⁶.

W ołtarzu w kościele św. Mikołaja w Starej Lubowli (il. 3) pośrodku umieszczono blaszaną, złoconą („laminea inaurata”) koronę z berłem, spoczywającą na czerwonej lnianej lub bisiorowej poduszce, poniżej której znajdowała się inskrypcja z fragmentem z Księgi Rodzaju (historia Noego). Jak relacjonuje ks. Kirschner: „In

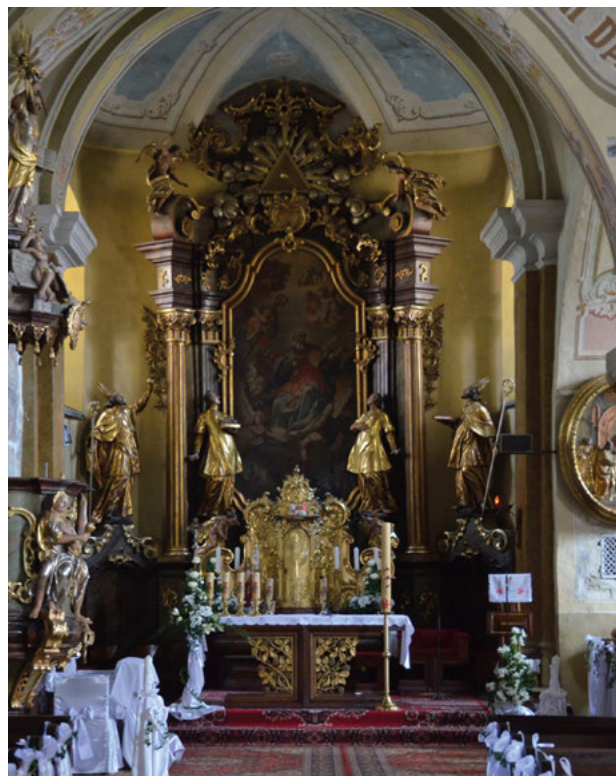
²⁴ OeStA–HHStA, sygn. 197 C (27/1), s. 1. Wszystkie cytaty z Biblii podaję według przekładu ks. Jakuba Wujka (według edycji z 1962 r.). Wybór ten jest szczególnie istotny w przypadku wspomnianego nieco niżej fragmentu psalmu 44(45), którego nowożytnie tłumaczenie jest znaczeniowo bliższe użytemu przez proboszcza Kirschnera cytatawi z Wulgaty niż oparty na językach oryginalnych przekład Biblii Tysiąclecia.

²⁵ *Súpis pamiatok...*, t. 3, s. 153–154; I. Chalupecký, *Náboženský a kultúrny život v 18. storočí*, [w:] *Dejiny mesta Spišská Nová Ves*, red. I. Chalupecký, Spišská Nová Ves 2014, s. 182–183.

²⁶ Spišský archív, Lewocza, fond Spišské biskupstvo, odd. Kanonické vizitácie, Spišská Nová Ves 1832, i.č. 153, šk.7, k. 1r.



2. Kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Spiskiej Nowej Wsi. Fot. M.K. Staniszewska



3. Ołtarz główny w kościele pw. św. Mikołaja w Starej Lubowli. Fot. M. Kurzej

medio Venit dein in medio depicta Columba, et excisa erat cum viridi ramo²⁷. Trudno orzec, czy użyty przez niego czasownik (w liście podkreślony i wyśrodkowany) oznacza, że przedstawienie (figura?) gołębicę z gałązką oliwną było rodzajem maszyny, a w czasach nowożytnych do oprawy uroczystości często były wykorzystywane takie urządzenia²⁸. Poniżej znajdowały się inskrypcje: „portans ramum Olivae virentibus folijs” („niosąc gałązkę oliwy z zielonym liściem”, Rdz 8,11) oraz fragment psalmu 44(45),5: „Intende prospere, procede et regna” („Szczęśliwie postępuj i króluj”)²⁹.

Ksiądz Kirschner nie relacjonuje w liście przebiegu uroczystości, jedną z nich charakteryzuje jako „pełną mądrości, pobożności, pokory i dostojności”, a opis kończy cytatem z Ewangelii św. Marka (7, 36–37): „post hac praecepit eis, ne Cui dicerent, quanto autem eis praecipiebat, tanto magis plus praedicabant, dicentes: Bene Omnia fecit, et Surdos fecit audire, et mutos loqui” („I przykazał im, aby nikomu nie opowiadali. Ale im więcej on zakazywał, tym jeszcze więcej rozgłaszali, i tym bardziej dziwili się, mówiąc: Dobrze wszystko uczynił, i głuchym przywrócił słuch i niemym mowę”)³⁰.

Proboszcz z Żakowiec wspomina Csákyemu w liście o mowie pijarów z kolegium w Podolińcu, jej wygłoszenia miał im zabronić nadżupan, a mimo to Kirschner miał ją przytoczyć³¹. Tym załącznikiem do listu jest być może inny zachowany w zbiorze z Familienarchiv Csaky dokument (sygn. 27/4), którego treść wskazuje na przyjazne relacje między pijarami i Csákym, prawdopodobnie został on pominięty jedynie ze względu na sporą objętość³².

²⁷ OeStA–HHStA, sygn. 197 C (27/1), s. 1.

²⁸ J.A. Chrościcki, *Pompa funebris. Z dziejów kultury staropolskiej*, Warszawa 1974, s. 99; K. Targosz, *Oprawa artystyczno-ideowa wjazdów weselnych trzech siostr Habsburżanek (Kraków 1592 i 1605, Florencja 1608)*, [w:] *Theatrum ceremoniale na dworze książąt i królów polskich. Materiały konferencji naukowej zorganizowanej przez Zamek Królewski na Wawelu i Instytut Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego w dniach 23–25 marca 1998*, red. M. Markiewicz, R. Skowron, Kraków 1999, s. 211–212.

²⁹ OeStA–HHStA, sygn. 197 C (27/1), s. 1.

³⁰ *Ibidem*, s. 2.

³¹ *Ibidem*, s. 1 („Rogatus etiam a Pieristis Podolinensibus, orationem, quam dicere prohibebantur Suae Excellentiae per me descriptam repraesentare praesum[m]o”).

³² Por. „Tibi illic ordo Noster, Tibi provincia Polona, Tibi Iuventus institutioni Nostrae com[m]issa Suo Deffensori, Vindici, ac Patrono vitae diuturnitatem, valetudinibus constantiam [...] apprecabitur”, OeStA–HHStA, sygn. 197 C (27/4), s. 3.

Jak widać z powyższych opisów, relacja proboszcza Kirschnera jest bardzo oszczędna. Zapewne wynikało to z faktu, że nadżupan osobiście wziął udział w niedawnych uroczystościach, a także – być może – z dostępności innych, obecnie niezachowanych lub nieodnalezionych dokumentów (np. rachunków, rysunków projektowych). Nie można też wykluczyć, że pleban z Żakowiec nie potrafił opisać dokładnie wyglądu „symboli” lub po prostu bardziej interesowały go użyte cytaty biblijne niż sposób wykonania poszczególnych elementów dekoracji. Niemniej list prawdopodobnie miał na celu uzupełnienie szczegółowych informacji o uroczystości, a (jak podkreśla Helen Watanabe-O’Kelly) dokumentowanie ceremonii państwowych było niezwykle istotne dla wielu europejskich dworów, cesarski nie był pod tym względem wyjątkiem³³.

W dokumentach rodu Csákych zachowały się również teksty mów i przysięg przygotowanych na potrzeby uroczystości w Spiskiej Nowej Wsi³⁴ oraz Lubowli³⁵. Szczególną uwagę zwracają związane z późniejszą ceremonią druk tekstu przysięgi (sygn. 26/4) i rękopis przemówienia nadżupana (ze śródtytułem „Sequitur Iuramentum/ Post Iuramentum Allocutio”, sygn. 26/3), oba w języku wernakularnym, raczej „słowiańskim” niż polskim, nawet uwzględniając możliwe na obszarze pogranicznym zapożyczenia językowe (np. „Ponewadź XIII. Mesta Spiske, tak take y Dominium a Zamek Lubownansky zo wsseckymi k nemu prinależjcyymi Mestami a Dedinami gakžto z dawna Urečistost Korūni Uherskeg sa spatky priwlasnugu a oddawagu a Stolicy Spiskey prispogugu”, przypominające współczesny język słowacki użycie słów „len” i „wecz” w znaczeniu – odpowiednio – „tylko” i „rzecz”, posługiwanie się zamiennie formami „lud”, „lŷd” i „lid”)³⁶. Użycie języków najpowszechniej używanych w poszczególnych częściach starostwa do wyjaśnienia zgromadzonej ludności nowej sytuacji administracyjnej poza wymiarem praktycznym mogło mieć w pewnym stopniu wymiar propagandowy, uwiarygadniający wybrane fragmenty mowy („niektóre słowa jako graf Csáky, sąsiad wasz a główny żupan [...] wam mówię” – tłum. MKS)³⁷. W tekstach podkreślone zostało również długie oczekiwanie na zjednoczenie Spiszu³⁸.

Jako uzupełnienie informacji zawartych w relacji ks. Kirschnera i opracowaniu Svábyego potraktować można trzy utwory na cześć Marii Teresy, Józefa II i Jana Csákyego (sygn. 27/2, 27/3, 27/5), które miały uświetniać ceremonie przekazania³⁹. Wszystkie starannie wykaligrafowane, w tym jeden w oprawie z dekoracją roślinną (może oryginalną), zostały zapewne ofiarowane nadżupanowi po wygłoszeniu mowy lub w trakcie uroczystości. Dwa utwory (sygn. 27/3 i 27/5) przedstawione zostały na pewno 5 listopada – w jednym zaznaczono nawet, że uroczystość odbywa się w dniu „świętego Emeryka królewicza”, jednego z patronów Węgier – data ta zapewne nie była wybrana przypadkowo (il. 4)⁴⁰. Dodatkowo w dwóch utworach (sygn. 27/2 i 27/3) zastosowano chronostychy układające się w datę 1772 (w tym drugim aż pięciokrotnie)⁴¹. Każdy z utworów kończył się życzeniami długiego życia dla władców i żupana⁴². Oprócz tego podkreślano kilkusetletnie trwanie zastawu („trzy setki, sześć dziesiątek długich lat”, „siedemdziesiąt dwa pięciolecia” – tłum. MKS) i chwalono nowych, prawowitych monarchów⁴³. Jedynie w najdłuższym z wierszy (sygn. 27/5) anonimowy autor odniósł się do pozostałych uzyskanych przez Habsburgów ziem („Halicz i Włodzimierz stary, młoda część korony już przysięgają, w Twe prawa wiarę” – tłum. MKS)⁴⁴.

Jak widać z powyższego przeglądu, bliżej nieznanemu (choć zapewne był wśród nich sam Jan Csáky) autorzy programu spiskich uroczystości zarówno w tekstach, jak i w kształtowaniu przestrzeni kościelnej podkreślili zasadnicze miejsce korony węgierskiej, a legitymizację władzy zapewniał jak najbardziej dosłownie

³³ H. Watanabe-O’Kelly, *Early Modern European Festivals – Politics and Performance, Event and Record*, [w:] *Court Festivals of the European Renaissance. Art, Politics, and Performance*, ed. J.R. Mulryne, E. Goldring, Aldershot 2002, s. 19–21.

³⁴ Są to rękopisy w języku niemieckim o sygn. 197 C (26/1) oraz 197 C (26/2).

³⁵ OeStA–HHStA, sygn. 197 C (26/3), OeStA–HHStA, sygn. 197 C (26/4), por. Aneks niniejszego artykułu, s. 157, 158. W transliteracji obu dokumentów starałam się zachować ich oryginalne brzmienie, z uwzględnieniem błędów i niekonsekwencji zapisu niektórych wyrazów (np. równoległe stosowanie „g”, „y” i „j” do zapisu „j”, „najjaśniejszy” zarówno jako „naygasnegssy”, jak i „najjasnegbŷ”, „kraina” jako „krajna” i „kraŷnya”).

³⁶ OeStA–HHStA, sygn. 197 C (26/3), s. 2–3; OeStA–HHStA, sygn. 197 C (26/4), s. 1. Same dokumenty opisane zostały przez (zapewne późniejszego) archiwistę z użyciem określenia „Sclavonica”. Potwierdzałoby to przypuszczenie, że Sváby posługiwał się innymi archiwizacjami.

³⁷ OeStA–HHStA, sygn. 197 C (26/3), s. 2.

³⁸ *Ibidem*, s. 1 („360. hnetki Rokuw Czuzy Potentŷ”).

³⁹ OeStA–HHStA, sygn. 197 C (27/2, 3, 5), por. Aneks s. 159–161.

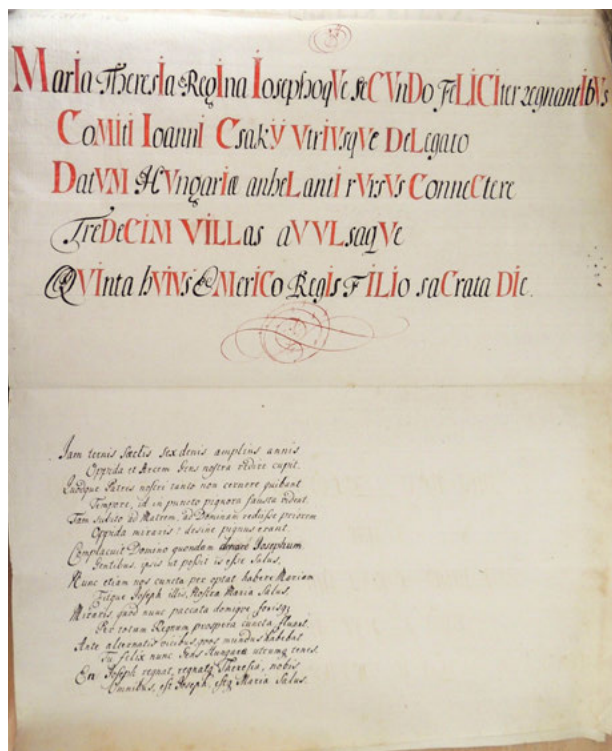
⁴⁰ OeStA–HHStA, sygn. 197 C (27/3), s. 2.

⁴¹ OeStA–HHStA, sygn. 197 C (27/2), s. 1; OeStA–HHStA, sygn. 197 C (27/3), s. 2.

⁴² OeStA–HHStA, sygn. 197 C (27/2), s. 2; OeStA–HHStA, sygn. 197 C (27/3), s. 3; OeStA–HHStA, sygn. 197 C (27/5), s. 2.

⁴³ OeStA–HHStA, sygn. 197 C (27/3), s. 3; OeStA–HHStA, sygn. 197 C (27/5), s. 1.

⁴⁴ OeStA–HHStA, sygn. 197 C (27/5), s. 2 (jakkolwiek samo miasto Włodzimierz w 1772 r. nie było jeszcze pod zaborami).



4. Jeden z utworów na cześć nowych władz starostwa spiskiego, Österreichisches Staatsarchiv - Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wiedeń, FA Csaky, sygn. 197 Comissionalia (Fasz. 146, Nr. 27/3).
Fot. M.K. Staniszevska

rozumiany cytat z Ewangelii św. Mateusza. Nowa, prawowita władza zapewnić miała pokój, którego „symbole”: gołębica, gałązka oliwna i fragmenty psalmów tworzyły wizję stabilizacji, zapewne żywo oddziałującą na mieszkańców Spiszu po niepokojach konfederacji barskiej i wprowadzeniu kordonu sanitarnego. Kolejnym przykładem starań organizatorów o to, by sens ceremonii był czytelny dla uczestników, może być tłumaczenie przysięgi na język wernakularny dla mieszkańców dominium lubowelskiego. Samo sporządzenie druków ją zawierających potwierdza też masowy charakter obchodów.

Mimo że sporządzony przez ks. Kirschnera opis dekoracji z okazji wcielenia starostwa do Królestwa Węgierskiego jest bardzo oszczędny, pozostaje on, podobnie jak pozostałe archiwalia z archiwum Csaków, bardzo istotnym znaleziskiem. Po pierwsze, dokumenty te stanowią ślad jakiegokolwiek działalności artystycznej (nawet jeśli jedynie efemerycznej) związanej bezpośrednio ze zmianą władzy na Spiszu – kościoły luterzańskie powstałe po edykcje tolerancyjnym Józefa II, które traktować można jako *sui generis* pomniki nowej władzy, zaczęto wznosić dopiero od 1781 r.⁴⁵ Po drugie, teksty źródłowe z archiwum rodziny Csaków są rzadkim zapisem uroczystości obchodzonych na Spiszu. W przypadku ceremonii zakonnych, a także tych urządzanych w miejscowych sanktuariach czy związanych ze wznoszeniem pomników na obszarze starostwa i komitatu skazani jesteśmy zazwyczaj na śladowe informacje i możemy wysuwać jedynie przypuszczenia dotyczące ich przebiegu.

Należy również zaznaczyć, że list ks. Kirschnera i towarzyszące mu dokumenty zdają się potwierdzać pewne przypuszczenia powstałe podczas badań nad lokalną sztuką. Granicząca z prostotą klarowność przekazu i ikonografii oprawy artystycznej uroczystości z listopada 1772 r. zdaje się być zamierzona. Owszem, z jednej strony można ją tłumaczyć odległością Spiszu od wielkich ośrodków artystycznych. Z drugiej jednak, samo przejście starostwa planowane było od dłuższego czasu, program uroczystości powstawać musiał też z wyprzedzeniem i – przynajmniej częściowo – w kręgach związanych z dworem cesarskim, bez wątpienia świadomych stosowanych w oprawach ceremonii państwowych konwencji artystycznych. Jak wynika z do-

⁴⁵ Por. J. Krivošová, M. Tesák, D. Veselý, *Lutheran Churches in Slovakia*, tłum. W.S. Kucharek, T.J. Drobena, Liptovský Mikuláš 2001, s. 106–107.

tychczasowych badań sztuki spiskiej – poza pewnymi wyjątkami – najambitniejsze i najbogatsze programy treściowe wiązały się z dziełami powstałymi z myślą o pewnej konkretnej grupie, dysponującej narzędziami do ich poprawnego odczytania⁴⁶. Im wyraźniej dane dzieło wkraczało w wielokulturową przestrzeń publiczną czy związane było z pewnym komunikatem politycznym, tym prostsze stawały się użyte środki – przykładem mogą być kolumny maryjne w zamieszkanych głównie przez luteranów miastach starostwa, ufundowane przez Teodora Lubomirskiego w latach 20. XVIII w.

W uroczystościach w Spiskiej Nowej Wsi i Lubowli – które bez wątpienia miały charakter masowy – brali udział przedstawiciele różnych grup etnicznych, wyznań i przede wszystkim warstw społecznych, których zdolności percepcyjne znacznie się różniły. Jasno wyrażony przekaz – głoszący sprawiedliwe odzyskanie władzy przez monarchę, który zapewni poddanym pokój i dobrobyt – zdawał się być zatem na takim obszarze i w tym momencie najskuteczniejszy.

⁴⁶ Za takie grupy uznać można (przykładowo): pijarów i jezuitów wraz z uczniami ich kolegów – stykających się na co dzień z bogatym wyposażeniem kościołów św. Stanisława w Podolińcu i św. Władysława w Lewoczy, luteranów śledzących program ikonograficzny wystroju wnętrza kościoła artykularnego w Kieżmarku czy elity miejskie, np. Lewoczy czy Spiskiej Nowej Wsi, decydujące o dekoracji fasad ratuszy. Za jeden z wyjątków można z kolei bez wątpienia uznać opracowany przez proboszcza Michała Lorencsa ambitny program ikonograficzny kaplicy karmelitańskiej we Frydmanie, który z uwagi na prowincjonalne położenie budowli miał zapewne znacznie więcej niewykwalifikowanych, „przypadkowych” odbiorców niż wymienione dzieła.

ANEKS

1. Österreichisches Staatsarchiv, Wiedeń, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, FA Csaky, sygn. 197 Comissionalia (Fasz. 146, Nr. 27/1)

[1] Excellentissime ac Illustrissime Domine Supreme Comes, Domine, et Patrone mihi Gratiotissime, Benignissime!

Cum Sua Excellentia nuper mentionem facere dignaretur de Symbolis tam in Ecclesia Igloviensi, quam etiam Lubloviensi in die illa magnae Solennitatis productis, eadem praesentibus referre praesummo:

Ara Igloviensis hoc modo exornata erat: In medio superficiei Arae depicta erat Corona Regni Hungariae cum Sceptro; et inscriptione a supra: Iam omnia bene. Ex latere Evangelij ascendit radius versus illam Coronam cum inscriptione illa Evangelica Math: 22 capite: Red[d]ite, quae sunt Caesaris, Caesari. Ex latere Epistolae pariter radius versus illam Coronam ascendit cum Inscriptione illa Davidica: Veritas de terra orta est, et iustitia de Caelo prospexit.

Ara vero Lubloviensis hoc modo exornata erat: In medio Arae versus superficiem ad rubrum byssinum pulvinar posita fuit lamina inaurata Corona cum Sceptro, et infra illam scriptum fuit ex Libro genesis 8 capite. In medio

Venit

dein in medio depicta Columba, et excisa erat cum viridi ramo, et infra illam inscriptio:

portans ramum Olivae virentibus folijs
et iterum infra hoc per longum inscriptio fuit:
Intende prospere, procede, et regna.

Rogatus etiam a Pieristis Podolinensibus, orationem, quam dicere prohibebantur Suae Excellentiae per me descriptam repraesentare praesum[m]o, ut, si tempus vacaverit, sensa eorum de Se Sua Excellentia lectione assequi valeat.

Ego

[2] Ego vero pro Conclusionem tantae Solennitatis, quae Sapientia, pietate, humilitate, et Majestate plena omnibus pro votis cessit, nil aptius e Sacris Paginis applicare valeo, quam gesta, et dicta illa Sacrae Scripturae Marci 7 capite, versu 36: post hac praecepit eis, ne Cuj dicerent, quanto autem eis praecipiebat, tanto magis plus praedicabant, dicentes: Bene Omnia fecit, et Surdos fecit audire, et mutos loqui.

In reliquo exosculando Benignissimas Suarum Excellentiarum Manus, Divinam precor Nemesim, ut Suas Excellentias semper Sanas, et Incolumes, me vero in Altis Earundem Pratijs, et Favoribus ultronee[?] quoqu[e] conservare dignaretur, ut dignus efficiar, qui fuerim, et sim semper

Suarum Excellentiarum

Servorum, ac Clientum Infimus Joannes Nep: Kirschner Par: Zakocz

Zakocz, 15^{to} 9^{bris} Ao 1772

2. FA Csaky, Commissionalia (Fasz. 146, Nr. 26/3)

[1] Vedomo vam bude, na predek Deputaczý, a Obivatele tu sßromasdene Panstva tehoto Lubovjanßkeho, ku gakemu koncuzi, a skterej pričiny, stetu povolane, Wsak nicz meney abi skerze[?] Was vßeczke inße vaßo Meßčaný, Susedi a Obivatele lepßy wirozumeli naývißu vuly Kraloch, a Monarchok mogich, povinen sem zretedlneisy oznamit: Jako Nay Jasnejßý Cisarske, Kralovske, a Apostolske Monarchove mogy umynili: abi vßetko Dominium, a Panstvo, že wßeczkim swim Trimanyim Kraýnye teyto Uherskeý, a obzlastnye Stolicý Spiskeý, ku ktorej wßdy prinaleželo, abi znowü sa priwlasnyilo, a oddalo; Me take silnye prikazano gest, abych Wecz tuto ku koncuzi priwedel, á na mesto Oswiczenich Monarchuw mogich odwas wßeczkich Prisahu Wernostý, y Poslßbnostý odebral, a wislißal. Nye pohibugem, gak pritomnich Deputatoch; take y nyepritomnich wßeczkich Panstwu tehoto Lubovjanskeho obivatelech za naywekße ßczestyi sebe prežitovaz[?], kdy Oni za 360. hnetki Rokuw Czuzy Potentý, a možnostý podaný bolý, y tolkorazy skerze[?] premenyenyi techto Panstwa swogeho welke Pochibi, a obtižený podstupowalý, aj hle techdý teráz do Upelnyei moczy swogich wlasnych y Urecýtých Kralow sa nawratýly, á syize[?] wten ßczeslýwý czas, kdi Krajna táto od-

takowich Monarchoch se regiruje, kterich Dobrotiwost, Prijasnost, Mýlost, y newyslowene ine Cznostý ne len czelemu pokoleni, ale y obsirnemu Swetu dyiwne su. Tichto mýlostiwich Monarchoch Milost, a Lásku geden každý sküsýt može, gestly že geden každý ža werneho Poddaneho, y Vasalla wkaždím cžasu, a Priležitosty sa preukáže, wtegtó pak[?] Nadegý werim, a oczekawam že wý we wašem, y wašich spolu Meščanich, obiwatelów, á Potomkúw menem, Prisahu Wernostu zložýte, ktera sa wam tu preczytá.

Sequitur Iuramentum

Post Iuramentum haec Allocutio

Zweliku Radostu, a potyešenyim Sercze meho wislyšel sem zwecznosty složenu Prisahu wašu, ne zameškam tu gýstu Neygasneýšim Monarchom mogim prednesty

[2] a wyslowity kam skoreg.

Aby techdy wam znama býla gakto znowu prispogenim tohoto Kralowstwya Mescžanom powinost waša, wam predkladam: že najjasnegbý tito Cisarske, Kralowske, a Apostolske Monarchowe, Sýlne, a pewnye uožily: žebi czele to Panstwo Lubovjanske, gako kolwek insý Trimanyi Mesta a Dediný pod Stoliczu Spisku prislahaicze wprawotnich, Politicžnich y obecznych weczach predmenowaney Stolicžý Dispositý prinaležely, ku kteremu konczu ga czele to Panstwo zmoczý, ktera mne dana gest od Nayyasnegbich Monarchuw mogich, Panom wtey priležitosty wiwolenim, a wislanim Stolicžnim Was oddawam.

Okrem teho, Neymilostiweýšý Monarchowe mogli laskawe sporadali[?], abi take toto Panstwo, gako ine Komorske Dobra, á Majetnostý se ridily[?], proto Panstwo Lubovjanske toto wpánskich weczách Slawneg Spiskeg Comore w Košiczech⁴⁷ zastawagiczei poddane bude. Kteremu Konczý pritomnemu Panu praedmenowaney Comori Panu Administratorowi czele toto Dominium odezdawam, á tak Polska Jurisdictia wšetka, gako ý Administratorowa Pana Cordona⁴⁸ Urad prestawa.

Cžo techda potud sem wám predložýl, mluwil sem gaksto Plenipotentarius Czisarský, a Kralowsky, Comissar; wčžyl[?] ale nyektere Slowa, gako Groff Csáký Sused Waš a Hlawný Fö Ispán⁴⁹ tegto Stolicžý Spiskeg Kwam mluwim: Jaksto za welike sobe scžesce deržim, že od dobrotýwich, y neyyasneýšich Monarchow, a Krain tichto Knižetuw na sporadanyi teýto Wečžý Kwam mýlostiwe wiwoleni sem, ktera wecz wšetke Status, a Uradý teýto Uherskeg Krajni po wšetkich Dietach[?] sebe žadali, a obczekawali, ale y radugem sa, že mne Rideni y zaopatrowanyi[?], gaksto Fö-Ispanowi Teito spiskej Stolicžý, ku ktereg Dominium toto Lubovjanske prinaležý, pod mocz oddane gest, Skteru moczū, a Rydenim

[3] Lýd tento abich zaopatrowal, kteri acžkolwek Czudzej Potentý poddani býl, wšak nicz menyei wždý urečisteho sweho Monarchi Čžest, á Chwalu wikonawal, Lid prawim tento, a takowi, kterehe sudit nemožem, abi Kralowy swemu newerný, aneb Wrchnostý, á Officirom swim neposlušný y kswemu dobremu bez scžýrostý wzdiczký nebýl. Plni techda, sem stu Nadyegu, a Mislem, keru o Lud tento držim; Wasale Panowe, á Susedy, gak Hlawny Fö Ispán, Was assecurujem, že was chcem we wšecznych wašich Sprawedliwich Praetensiach zastawowat, branyit, odwas wšedku obtiženost oddálit, wám, a priwás zradu mogu, ý Usylowanyim pritomnim byt chczem, kdi len od Was Panowe, Meščžanyi, á Obiwatele tohoto Dominium take wšetku Wdyecznost, Milost, y duwerliwost oczekawat, á skusowat budem, tak skrze[?] tu dobru misel, a Ufnost owaš mogu dostatecznu sebe zaplatu wezmem, a dostanem.

3. FA Csaky, Commissionalia (Fasz. 146, Nr. 26/4)

Ponewadž XIII. Mesta Spiske, tak take y Dominium a Zamek Lubownansky zo wsseckymi k nemu prinaležjcyimi Mestami a Dedinami gakžto z dawna Urečistost Korůni Uherskeg sa spatky priwlasnugu a oddawagu a Stolicy Spiskeg prispogugu; Mi tak dobre tu pritomne vlastnim gmenem Bratuw, Suseduw, a Obiwateluw ačkolwek ne wsseckych pritomnych, take y Potomkuw nassych prisahame, a wernost nasu slubugeme a skladame Naygasnegssemu a Nepremoženemu Knižacu Josephowi druhemu Rymskemu wywolenemu Cysarowi, Zemi Nemeckeg, Jeruzalemskeg Kralowi, Urečitemu Kraginy Uherskeg, Čžeskeg, Dalmackeg, Horvatskeg, Sclavonskeg, Kralowskemu Knižacy, Arcy=Wudcowi Austriackemu, Wudcowi Lotaryngiy a Barri, Welkomožnemu Wudcy Hetruriy gak Corregensowi; A take Oswiceneg a Možneg Knežneg Mariy Theresiy Rimskeg Cysarowneg Wdowe, Uherskeg, Čžeskeg Kralowně Aposstolskeg, Urečysteg Zemi Knežneg a Paneg Paneg [sic] Nasseg Milostiweg; že Mi Neygasnegssym Cysarowi a Kralowneg Aposstol-

⁴⁷ Koszycach.

⁴⁸ Chodzi zapewne o podpułkownika Gordona, administratora starostwa za czasów Kazimierza Poniatowskiego, por. Divéky, *op. cit.*, s. 43.

⁴⁹ Župan.

skym Nassym ustawične werni, poslussni a poddani budeme: Gegych Potomkuw a Succesoruw wssecku čest a chwalu, užitek y dobrodinstwa wyhledawat a zdržovat chceme, a gakžto Poddani werni a urečiste, Prateluw Gegych Gasnostach za Prateluw, neprateluw ale za neprateluw uznawati a pokladati budeme; Tak nam Bůh pomaheg, Neposskwrřena Panna Marya Matka Božska, y wssecky Swaty a Wywoleni Boži.

4. FA Csaky, Commissionalia (Fasz. 146, Nr. 27/2)

[1] CoMitI IoannI CsakY⁵⁰/ RegIs DeLegato/ FaVsta VoVet

[2] Ultimus haud honor hic reliquos est inter honores,

Quod valeas hodie Regis adesse Loco.

Csakiadum Stirpi si quidquam accedere quivit

Nominis, hic certe non fuit alter honor.

Oppida conjuxit Patriae Rex, Csakius autem

Debuit injunctas Regis obire vices.

Magnum apud externos tibi conciliabit honorem,

In Patria quivis Gaudia magna capit.

Arx citius, Villae, Cives et cuncta peribunt,

Quam tanti facti Fama perire queat.

Iuncti estis nobis Populi, persolvite plausus,

Sitque modo cuivis unus in ore Sonus.

Josephus vivat! Vivatq[ue] Theresia, Reges!

Et Csáky vivat! Qui est utriusq[ue] Loco.

5. FA Csaky, Commissionalia (Fasz. 146, Nr. 27/3)

[2]⁵¹ MarIa TheresIa RegIna IosephoqVe seCVnDo FeLICIter regnantIbVs

CoMitI IoannI CsakY⁵² VtrIVsqVe DeLegato

DatVM HVngarIae anheLantI[?] rVrsVs ConneCtere

TreDeCIM VILLas aVLVsaqVe

QVInta hVIVs EMerICo RegIs FILIo saCrata DIe

[3] Iam ternis Saeclis sex denis amplius annis

Oppida et Arcem Gens nostra redire cupit.

Quodque Patres nostri tanto non cernere quibant

Tempore, id in puncto pignora fausta vident.

Tam subito ad Matrem, ad Dominam rediisse priorem

Oppida miraris? desine pignus erant.

Complacuit Domino quondam donare Josephum,

Gentibus, ipsis ut possit is esse Salus,

Nunc etiam nos cuncta per optat habere Mariam

Fitque Joseph illis, Nostra Maria Salus,

Miraris, quod nunc paccata[?] domique forisq[ue]

Per totum Regnum Prospera cuncta fluant.

Ante alternatis vicibus, quos mundus habebat

Tu felix nunc Gens Hungara utrumq[ue] tenes.

En Joseph regnat, regnatq[ue] Theresia, nobis

Omnibus, est Joseph, estq[ue] Maria Salus.

⁵⁰ „Y” zostało przez twórcę chronostychu potraktowane jako „I”+ „I”.

⁵¹ Strona 1 pusta.

⁵² Por. przyp. 50.

6. FA Csaky, Commissionalia (Fasz. 146, Nr. 27/5)

[1]

Ad

Excellentissimum Magnificentissimum[ue] Comitem

Dominum Joannem Csáky de Kerestsegh. rel. rel. ad Singularem Homagiale actum XIII. Scepusii Regior[um] privil. Oppidor[um] Regio Nomine, Deputatum Commissarium. Igloviae die 5^{ta} OO.SS. A. MDCCLXXII.

Scepusii Terrae Domine, atque Comes Comitatus,

Magne CSAKY, gentis, digna propago Tuae!

Salve, Personam, Nostrae qui Regis, adumbras!

Speratumque diu foedere condis opus.

Salve, Magnatum circe redimite Corona!

Et populi suplicis plausibus auctus ades!

Salve, fausta dies, Cunctisque Sacerrima Sanctis,

Quinta, perennanti crede notanda manu.

Septuaginta duo labuntur lustra, Polonis

Scepusii ut seruit, pignore Saxo datus.

Durius Herculeo visum persaepe labore,

Pignora Sigmundi solvere pace pia

Ah, quoties Patriae Procerum suspiria cassa.

Visibus, hoc vilis, pervolvere lytrum!

Indignum Hungariae tanto Splendore Coronae,

Exoticis propria pendere foenus humo.

Commoda defuerant, non nummi, tempora regno,

Tempora, supressis pacificata malis.

Cara Dei soboles THERESIA Tuque JOSEPH!

Solis haec Vobis, tempora sacra manent.

Verius Augusti cognomen nemo gerebat.

Auxit nemo suum sanctis Imperium.

[2] Mortibus insont[i]um conquirunt regna Tyranni;

At vobis alma quaerere pace libet.

Ante pedes, Regina, Tuos Polonus adorat

Supplex, vulneribus saucius ipse suis.

Hallicius, Wlodomerque vetus, primaeva Coronae

Portio, iam iurant, in Tua iura fidem.

Et quem Niester⁵³ alit, claudente Borysthene⁵⁴ metam.

Huc refugit sub alas, Alma MARIA Tuas.

Pone metum Saxo, trepidans, ignare futuri,

Ad Dominum redeas[?], qui fuit ante Tuum!

Tu, quem Simplicitas, labor ac industria pridem

Commendant solers Regibus obsequium.

Huc adesis, animo supplex et poplite flexo,

Hic Maiestatem suspice rite Tuam!

Redde fidem, iura, testator homagia Regi,

Hac in Persona quam Tibi Rex statuit.

Nostri THERESIAM Matrem Patremque JOSEPHUM,

Confide, sub tanto foedere tutus eris.

Ipsa Csáky, digna effigies, hoc, Regis in actu,

Optima, pro vestra, verba Salute dabit.

⁵³ Dniestr.

⁵⁴ Dniepr.

Pande alas Regina Tuas, hos suscipe cives!
 Nutriat hos almo, gratia, lacte Tua.
 Omine ter fausto, redeunt ad Sceptra MARIAE
 Tot populi, sanctum quis neget Imperium!
 Propediem Illyrici[?] populos, speramus eclipsi
 Hungariae ad Thronum, Turcica Luna pluet.
 Plaudite iam Regno, Regi quoque plaudite vest...[?]⁵⁵
 Vive MARIA diu! Vive JOSEPHE pate...[?]

REDDITE, QUAE SUNT CAESARIS, CAESARI.

OCCASIONAL DECORATIONS IN THE CHURCHES OF THE SPIŠ REGION IN NOVEMBER 1772

Summary

The county of Spiš, consisting of enclaves within the territory of the Kingdom of Hungary, ethnically and religiously diverse, frequently administered by eminent personalities and situated on an important trade route, has played an important political and economic role over the centuries. The pawned towns of Spiš, which were never bought back, were the subject of claims by the southern neighbours of the Polish-Lithuanian Commonwealth until they were cut off from it in 1769 by a sanitary cordon imposed by the Imperial army. The return of the thirteen Spiš towns and the dominion of the Lubelsko-Podolinieckie province to the Kingdom of Hungary is a well-known occurrence, but tracing the detailed course of this process requires further research, in particular archival research.

Bearing testament to this turbulent period are the documents preserved in Vienna's Österreichisches Staatsarchiv related to *župan* Jan Csáky de Keresztseg. The article discusses a letter from Jan Nepomucen Kirschner, parish priest in Žakowce, which describes the church decorations in major towns in the former *starosty* on the occasion of its incorporation into Hungary in November 1772. According to the brief account of Father Kirschner, the altars in the churches were adorned with Hungarian crowns and inscriptions citing biblical verses. Also mentioned is other archival material from the collection, which may enrich our knowledge of the course of these celebrations, such as the texts of the *župan*'s speech and the townspeople's oaths, as well as of those pieces composed in honour of Csáky, Maria Theresa and Joseph II.

The discussed documents are a rare example of Spiš archival material containing descriptions of the decorations for a state ceremony in this area. According to the narrative of the ceremonial programme, the moment of incorporation of the thirteen towns and Lubowelski dominion into the Hungarian county is a triumph of justice – the lost parts of Spiš return to their rightful rulers, whose good governance will ensure peace and stability for the inhabitants of the region. The form and ideological message of the various elements of the ceremonial setting (both visual and literary) was relatively simple, probably in order to adapt it to the needs of the mass audience taking the oath of allegiance to the new authorities.

transl. Katarzyna Krzyżagórska-Pisarek

Keywords: 18th Century occasional decorations; 18th Century religious ceremonies; Spiš artistic culture; political ceremony; state ceremony; political iconography;

⁵⁵ Zakończenia ostatnich wersów są przysłonięte przez oprawę dokumentu.